

Камінська М.Б., ст. викладач, Державний агроекологічний університет (м. Житомир)

ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглядаються проблеми еколого-економічного розвитку вітчизняного аграрного сектора. Визначено структуру економічного механізму еколого безпечного розвитку. Увага акцентується на необхідності впровадження у практику державного регулювання інструментів економічного механізму з метою забезпечення екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах формування ринкових відносин.

The problem of economic development of native agricultural sector is considering. The structure of economic mechanism of ecological – safety development is determined.

The attention is paid to necessity of introduction in practice the state regulation of instruments of economic mechanism with the purpose of providing ecological – safety development of agricultural enterprises in condition market relation

Вступ. Забезпеченість економіки природними ресурсами впродовж тривалого часу не сприймалася як залежність від законів екології та природи, але в міру нарощування виробництва для задоволення потреб в продукції сільського господарства, особливо у минулому столітті, ця залежність стала проявлятися все частіше і масштабніше. Це зумовлює актуальність дослідження питань екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств. Нині незалперечною є суперечність між економічними інтересами й екологічними вимогами. Однією з основних у функціонуванні економічних систем, особливо аграрної сфери, є проблема взаємозв'язку та взаємообумовленості процесу економічного розвитку та стану навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень. Складні і багатогранні теоретичні та практичні проблеми екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств в період становлення ринкового середовища в Україні потребують врахування особливостей сільськогосподарського виробництва, вивчення впливу загальноекономічних і політичних чинників. Проблеми

взаємодії економіки та екології знайшли відображення в працях відомих вчених-економістів: О.Балацького, В.Вернадського, Б.Данилишина, С.Дорогунцева, Г.Іваницької, О.Кашенко, Л.Мельника, В.Паламарчука, С.Подолінського, В.Трегобчука, Г.Черевка та ін. Питання відтворення і раціонального використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері досліджували В.Борисова, П.Борщевський, Г.Підлісецький, П.Саблук, М.Федоров, О.Царенко, В.Юрчишин та ін. Проте складність проблеми екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств вимагає подальшого дослідження, особливо питань мотивації екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств з метою підвищення ефективності їх діяльності та мінімізації негативного впливу на довкілля.

Методика досліджень. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, а саме: аналіз, синтез, узагальнення, економіко-математичні, статистико-економічні.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в обґрунтуванні інструментів економічного механізму екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Результати дослідження. Ефективність галузі сільського господарства, яка є найважливішою в сфері матеріального виробництва, значною мірою залежить від раціонального використання та відтворення природних ресурсів. Проте в Україні спостерігається погіршення техніко-екологічних та еколого-економічних умов функціонування народного господарства й аграрної сфери зокрема, що на мікрорівні проявляється як низка стабільних негативних тенденцій, а на макрорівні – як екологічна криза.

Аграрний сектор економіки знаходиться в найбільш тісному взаємозв'язку з природним середовищем. Підтвердженням цього є особливості сільськогосподарського виробництва, а саме: головним засобом виробництва є земля, предметами праці виступають живі організми [1], а також, на жаль, те, що сільське господарство справляє значний негативний вплив на екологічний стан довкілля. Тому екологобезпечне спрямування діяльності сільськогосподарських підприємств має стати стратегічним напрямом подальшого розвитку аграрної сфери вітчизняної економіки.

Сьогодні спостерігається постійне погіршення якісного стану землі, природна родючість якої стала результатом багатовікового біологічного процесу та дії навколишнього природного середовища. Основними причинами низької віддачі земельного потенціалу є безгосподарне ставлення до землі, тривала відсутність відповідального власника, недосконалість техніки та технології обробітку землі в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, недотримання науково обґрунтованих норм використання і внесення мінеральних добрив, невиконання природоохоронних та інших екологоорієнтованих заходів. Дані Держкомзему України свідчать, що нині 13,2 млн. га сільськогосподарських угідь зазнають

водної ерозії, 19,3 млн. га – вітрової, 10,7 млн. га мають підвищену кислотність, 3,9 млн. га засолені і солонцюваті, 3,6 млн. га заболочені і перезволожені. Площа еродованої ріллі протягом останніх 25 років збільшилась на третину і щорічно розширюється на 90-100 тис. га, а вміст гумусу в ґрунті знизився на 20% [2]. Водночас витрати на протиерозійні та інші землеохоронні заходи постійно зменшуються, що є причиною економічних збитків. Тому виникає потреба формування еколого безпечної моделі функціонування сільськогосподарських підприємства в умовах формування ринкових відносин.

Отже, сучасний етап розвитку аграрного виробництва вимагає екологічної орієнтації та розробки принципово нових підходів до організації та управління природокористуванням в аграрному секторі. Тобто досягти практичної спрямованості на покращення екологічної ситуації можливо шляхом взаємоузгодженого, органічного поєднання екологічного та економічного підходів і методів еколого-економічної оцінки функціонування АПК. Саме еколого-економічний підхід, на нашу думку, є найважливішим принципом організації раціонального природокористування в сільському господарстві в умовах ринкової трансформації, становлення нових форм господарювання, зміни відносин власності, зокрема на земельні ресурси. Такий підхід передбачає екологічність та економічність господарських рішень

Еколого-економічний підхід дасть змогу синергією задовольнити вимоги основного економічного принципу господарювання – досягнення найвищої економічної ефективності при найменших втратах ресурсів, та основного екологічного принципу – забезпечення охорони довкілля і зведення до мінімуму негативного впливу на нього. При цьому раціональне використання певних ресурсів відповідає інтересам підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та спрямоване на вирішення проблеми охорони природного середовища. Розвиток підприємств сільського господарства повинен базуватися на принципах забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення та еколого-економічної оцінки функціонування єдиної системи “природа-виробництво-суспільство”. Така оцінка передбачає визначення сукупності позитивних і негативних впливів на навколишнє природне середовище та на людину з боку сільського господарства.

Житомирська область характеризується середніми обсягами сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими регіонами України. Валове виробництво сільськогосподарської продукції в області у 2003 р. складало 1,12% від загально по Україні, тоді як частка території області складає 5%, а частка сільського населення області – 4% від загального по Україні. Поряд з цим в регіоні спостерігаються негативні тенденції щодо забруднення навколишнього природного середовища. В 2003 р. викиди в атмосферне повітря склали 15,9 тис. т, у т.ч. сільського господарства – 0,5

тис. т, скиди у водні ресурси – 28,3 млн. м³, в області накопичено близько 1 тис. т токсичних відходів. Збори за спеціальне використання природних ресурсів, включаючи збір за забруднення навколишнього природного середовища, в області у 2003 р. становили 24,7 млн. грн., або 2,9% податкових надходжень [3,4].

В результаті дослідження економічного механізму природокористування в регіоні виявлено, що основним елементом впливу на підприємства є сьогодні нарахування збору за забруднення навколишнього природного середовища. За рахунок цих коштів формуються фонди охорони навколишнього природного середовища. Однак, низькі нормативи не забезпечують виконання повною мірою покладених на збори завдань щодо обмеження обсягів забруднення довкілля та стимулювання природоохоронних заходів.

Ринкові умови характеризуються жорсткими умовами конкуренції, що вимагає посилення економії всіх видів природних ресурсів. Перехід до ринкової економіки в Україні вимагає змін у підходах щодо формування фінансово-кредитних методів природокористування, економічного стимулювання відновлення природних ресурсів. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» врегульовано основні аспекти економічного механізму забезпечення охорони довкілля, але не менш важливе значення має його практичне застосування, що нині залишається поза увагою.

З досвіду розвинених країн відомо, що цивілізовані ринкові механізми забезпечують сприятливіші умови ресурсозбереження, порівняно з системою незбалансованого бюджету за екологічними (природоохоронними) платежами та екологічними витратами, переважно нецільовим використанням коштів екологічних фондів. Механізми ринку розширюють межі вкладень у збереження природних ресурсів у міру зростання їх дефіцитності. Цим і пояснюються певні досягнення країн із розвинутою ринковою економікою в галузі раціонального природокористування. Останнім часом у цих країнах почав набувати розвитку адміністративно-ринковий (змішаний) механізм, як найбільш збалансований з еколого-системного погляду. Особливістю такого механізмів є широке використання економічних ринкових регуляторів для стимулювання підприємницької ініціативи при збереженні державного екологічного контролю і обґрунтованого нормування в природокористуванні.

Використання економічних регуляторів у системі державного екологічного управління є найважливішою проблемою як для країн з великим досвідом ринкового господарювання, так і для країн із перехідною економікою, зокрема для України. Це свідчить, що еколого-економічні відносини повинні оптимально поєднувати ринкові регулятори і державні адміністративні регулятори (рис.).

Система економічних регуляторів характеризується тим, що підприємства-забруднювачі не обмежується жорсткими нормами. Вони можуть обирати свою стратегію, спираючись на власну оцінку витрат і результатів. Водночас принциповим є фіксований характер усіх економічних параметрів, які для них є зовнішніми.

Відмова від старих принципів економічних відносин та неприйняття принципів ринкових відносин спричинило варварське, хижацьке ставлення до природи. Цивілізований вільний ринок потребує активного державного регулювання у сфері екології. Екологізація сільськогосподарської діяльності повинна координуватись на державному рівні. Роль уряду та органів державного екологічного управління полягає в тому, щоб мотивувати сільськогосподарських виробників підтримувати еколого-економічний баланс, компенсувати зовнішні екологічні витрати та ін. Складовою такої організації повинна стати правова основа екологічного підприємництва в Україні. Тому виникає необхідність створення системи регуляторів (пільги, кредити, податки та ін.) з метою переорієнтації пріоритетів в розподілі ресурсів, капітальних вкладень в аграрний сектор, зміцнення екологічної ролі витрат.

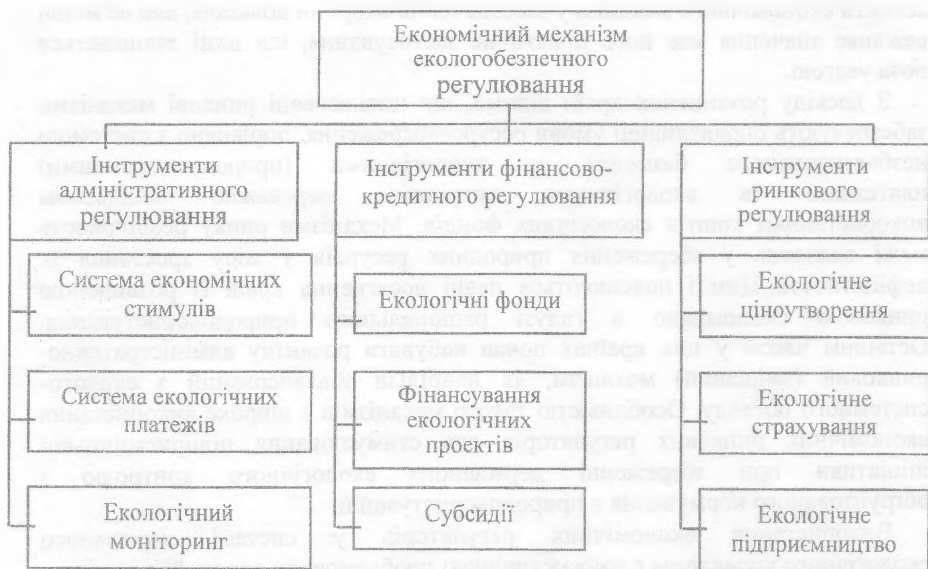

Рис. Структура економічного механізму екологобезпечного розвитку

Важливу роль в формуванні дієвого економічного механізму надається використанню податкових методів регулювання, впровадження яких виключає принцип прямого вилучення фінансових ресурсів у підприємств.

Всі екологічні платежі мають подвійне навантаження: по-перше, кошти від їх справляння повинні спрямовуватися на фінансування комплексу заходів щодо збереження і відтворення довкілля; по-друге, внаслідок їх обчислення здійснюється контроль за обсягами використання природних ресурсів, дотримання встановлених лімітів на використання природних ресурсів, викидів та скидів забруднюючих речовин тощо. Особливості цих платежів полягають, насамперед, в тому, що нормативно-правові акти, які регламентують їх справляння, постійно балансують між сферами екологічного та податкового права.

Поряд з цим, для забезпечення екологобезпечного розвитку аграрного сектору необхідно сформуванню еколого-економічне мислення. Суть його полягає в засвоєнні новітніх знань про еколого-економічні зв'язки, усвідомлення можливих економічних ризиків; формування у працівників сільськогосподарського підприємства екологічної культури.

Висновки. Раціональне використання й охорона навколишнього середовища дедалі набувають вагомого значення, займаючи першорядне місце серед глобальних проблем сучасності. Підприємства аграрного сектору незалежно від своїх намірів і об'єктивних причин повинні враховувати принципи ресурсозбереження у процесі виробництва і керуватися екологічними пріоритетами у ставленні до природного середовища. Координувати це можливо шляхом запровадження інструментів економічного механізму екологобезпечного розвитку у практику державного регулювання економіки та екології.

Відсутність комплексного підходу до вирішення проблеми та мотивування екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств вимагає подальших глибоких теоретичних та практичних досліджень.

1. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК. Монографія: Суми, 2003. – с.65-70. 2. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України: наукова доповідь // За ред. Д.І.Лукінова та П.Г.Саблука // Економіка АПК. – 2000. – №8. – с.3-36. 3. Україна у цифрах у 2003 році. Державний комітет статистики України: Київ, 2004. 4. Статистичний щорічник Житомирської області 2003. Головне управління статистики у Житомирській області: Житомир, 2004. 5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26 червня 1991 р. – №1268-ХІІ.